

تفاوت روش حدیث‌نگاری دوران امام رضا(ع) با سایر امامان

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث گفت: در دوران امام رضا(ع) یک اتفاق شگرفی رخ داد و آن هم این بود که شاگردان ایشان کتاب‌های جامعی در زمینه حدیثی تألیف کردند...

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث گفت: در دوران امام رضا(ع) یک اتفاق شگرفی رخ داد و آن هم این بود که شاگردان ایشان کتاب‌های جامعی در زمینه حدیثی تألیف کردند و این کار بزرگی بود، چراکه تا پیش از آن، تک‌نگاری وجود داشت یعنی حول محور یک موضوع تألیف انجام می‌شد.

حجت الاسلام والمسلمین مهدی غلامعلی، عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث گفت وگو با ایکنآ از قم، در پاسخ به این سؤال که چگونه شرایط سیاسی و اجتماعی دوران امام رضا(ع) بر گسترش علم حدیث تأثیر گذاشت، بیان کرد: حاکمیت هارون و مأمون در دوره ۲۰ ساله امامت امام رضا(ع) اثرگذار در کمیت و کیفیت احادیث صادره از امام رضا(ع) بوده است.

وی افزود: ۱۰ ساله اول که هارون حاکم بود، دوره خفقان شدید بود. به علاوه مسئله سیاسی، فتنه واقعه یعنی کسانی که توقف کردند به امامت امام کاظم(ع) و گفتند که بعد از امام کاظم(ع)، دیگر امامی وجود ندارد. این دوره ۱۰ ساله اول امامت امام رضا(ع) که تا حدود سال ۱۹۳ هجری قمری است، به نوعی مراجعه به امام رضا(ع) کمتر است. فتنه واقعه؛ انحرافی که جامعه شیعه را از امام رضا(ع) دور کرد

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث ضمن بیان تأثیرات «واقعه» بیان کرد: واقعه در ایجاد انحراف در جامعه شیعی، تا حدودی موفق شد و جامعه را از وجود امام رضا(ع) محروم کرد. همچنین حاکمیت هارون الرشید و جریان‌های خاندان برمکی، سبب شده بود تا مراجعات به امام رضا(ع) کمتر و همچنین صدور حدیث هم کمتر شود.

وی ادامه داد: اما بعد از مرگ هارون و سرکار آمدن مأمون، در ابتدا آن درگیری حاکمیتی که بین دو برادر بود، در ارتباط شیعیان با امام رضا(ع) اثرگذار بود و بهبود یافته بود، اما به حد مطلوب خود نرسیده بود. تا اینکه در سه سال آخر، امام رضا(ع) به خراسان مهاجرت کردند و پس از آن بحث ولایتعهدی ایشان مطرح شد، مؤثر بود به جهت اینکه امام(ع) در بدنه حکومت قرار گرفت و شیعه و سنی به راحتی به ایشان مراجعه کرده و اخذ حدیث می‌کردند.

غلامعلی با اشاره به اوج زمان مراجعات به امام رضا(ع) تصریح کرد: اوج این مراجعه را در ورود امام رضا(ع) به نیشابور می‌بینیم و آن حدیث معروف «سلسله الذهب» که بنابر گزارش ابن حجر از علمای برجسته اهل سنت، ۲۰ هزار نفر قلم به دست، آن را نوشتند.

وی همچنین در پاسخ به این پرسش که چه تفاوت‌هایی میان روش حدیث‌نگاری امام رضا(ع) و سایر امامان وجود دارد، گفت: بهتر است بگوییم حدیث‌نگاری در عصر امام رضا(ع)، نه حدیث‌نگاری از ناحیه امام رضا(ع) چگونه بوده است. در این دوره که اواخر سده دوم است، از نظر جایگاه علمی شیعه به یک وضعیت خوبی رسیدند و احادیث متعددی را از امامان پیشین مثل امام باقر(ع) و امام صادق(ع) در کتابچه‌های موضوعی خودشان تألیف کرده بودند و به صورت کتب کوچک با اسامی خاص، به عنوان مثال کتاب زهد، کتاب الحج، کتاب الصلوة و... منتشر می‌کردند. شاگردان امام رضا(ع) و انقلابی در شیوه حدیث‌نگاری

وی ادامه داد: اما در دوران امام رضا(ع) یک اتفاق شگرفی رخ داد و آن هم این بود که شاگردان امام رضا(ع) کتاب‌های جامعی را تألیف کردند. کتاب جامع یعنی کتابی که موضوعات متعدد فقهی را دربرداشت. این کار بزرگی بود و در حالی که بود که تا پیش از آن، تک‌نگاری وجود داشت یعنی حول محور یک موضوع تألیف انجام می‌شد. اما ما شاگردان امام را می‌بینیم مانند یونس بن عبدالرحمن و حسن بن سعید و حسین بن سعید که کتاب‌هایی در موضوعات مختلف تألیف کردند.

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث ضمن بیان نحوه کار شاگردان امام رضا(ع) بیان کرد: برخی از آن‌ها تا ۳۰ موضوع حدیثی را در کنار هم قرار دادند و ذیل آن احادیث متعددی را تألیف کردند. از این حیث، حدیث‌نگاری در عصر امام رضا(ع) دارای یک رشد جدی است و حدود یک یا دو قرن بعد، حدیث‌نگاران بزرگ ما مانند مرحوم کلینی، در کتاب الکافی، همان روش شاگردان امام رضا(ع) را در پیش گرفتند.

وی در پاسخ این سؤال که نقش مناظرات امام رضا(ع) در تثبیت جایگاه حدیث در میان مسلمانان چه بود، اظهار کرد: یک اتفاق مبارکی که در زمان امام رضا(ع) رخ داد، مناظراتی بود که به همت برخی متکلمان پیش آمده بود. در آن دوران پراشوب، پیش از عصر تابناک امام رضا(ع)، حتی در زمان هارون الرشید، شاهد برهه ای بودیم که دوران شکوفایی متکلمان و اندیشمندان شیعه و سنی بود. دورانی که مباحثات و مناظرات در بغداد به اوج خود رسید. در برخی خانه ها همیشه گشوده بود، محفل هایی که در آن عالمان گردهم می آمدند تا در فضایی از آزاداندیشی و جویای حقیقت، سخن بگویند و قلم بزنند.

غلامعلی افزود: در میان ۳۷ خلیفه عباسی، روایت ها حکایت از آن دارند که یکی از برجسته ترین آنان از لحاظ علمی و دانش دوستی، با نگاهی متفاوت به مباحث دینی و علمی، در خراسان مناظراتی را پایه گذاری کرد. مناظراتی که هدفی دوگانه داشت؛ از یک سو، عرصه ای برای تبادل اندیشه و از سوی دیگر، تلاشی نهان برای به چالش کشیدن مقام علمی و جایگاه الهی امام رضا(ع). لیکن، تقدیر آن گونه رقم خورد که نه تنها این مناظرات شکوه دانشی امام را به تزلزل نکشاند، بلکه همچون نوری بر تاریک خانه اندیشه ها تابید و منزلت بی بدیل امام را بر همگان اثبات کرد.

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث در پاسخ به این سؤال که چه منابعی بیشترین احادیث امام رضا(ع) را ثبت کرده اند و چه تأثیری بر فقه و کلام شیعه داشته اند، اضافه کرد: آنچه از این جلسات و گفت وگوهای سرشار از حکمت و دانش بر جای مانده، در آثار گران سنگی چون «احتجاج» طبرسی ثبت شده است. این متون، گواهی روشن اند بر اراده و تلاش بی وقفه امام رضا(ع) در نشر و گسترش معارف توحیدی، آموزه های ولایی شیعه و گنجینه های ناب اهل بیت(ع).

وی ضمن بیان تأثیر مناظرات در زمان امام رضا(ع) گفت: از خلال همین مناظرات، نه تنها اندیشه امام آشکارتر شد، بلکه پرده از بسیاری از ناگفته های معارف الهی برداشته شد. دانشی که همچون چراغی، مسیر حق جویان را در گذر تاریخ روشن نگاه داشته است. نکته قابل توجه این است که در دوره های قبل و بعد از امام رضا، از جهت کمی و کیفی بدین شکل مناظرات نداشتیم.

امامت و توحید در کلام امام رضا(ع)

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث در پاسخ به این سؤال که امام رضا(ع) چگونه توانستند احادیث مربوط به امامت را در میان مسلمانان گسترش دهند، بیان کرد: مباحث اعتقادی در جامعه دوره امام رضا(ع) نسبت به دوره های قبلی نمود بیشتری داشت و امام هم درباره موضوعات اعتقادی و کلامی مطالب متعددی را بیان کردند. به عنوان مثال در مسئله توحید، بحث رؤیت خدا که خداوند قابل دیدن است یا نه، قضا و قدر و مسائلی از این قبیل مطرح بود و در خصوص تمام موارد چندگانه توحیدی از امام رضا(ع) روایت داریم.

وی افزود: در بحث نبوت هم در معرفی انبیا الهی، پیراستن انبیا از خطا و گناه که یک باور امامیه بوده را می توانیم در این دوره شاهد باشیم. همچنین از بیان نورانی امام رضا(ع) نکاتی درباره امامت نیز بیان می شد.

غلامعلی با بیان مصداقی گفت: پهنه حقیقت و روشننگری، آنچه در مباحث توحیدی حائز اهمیت است، دقیق ترین تبیین از ذات بی کران الهی است. امام رضا(ع)، در موارد متعدد، به ویژه در موضوع «رؤیت»، روشننگری های ژرفی ارائه کردند.

وی ادامه داد: نمونه ای روشن از این آموزه ها را می توان در پاسخ ایشان به نامه محمد بن عبید مشاهده کرد. وی از امام پرسید: «مقوله رؤیت خداوند که برخی از عالمان مذاهب غیرامامیه بر آن تأکید دارند، چگونه قابل تحلیل است؟» امام با دقت و ظرافتی کم نظیر پاسخ نوشتند: «دیدن خداوند با چشم سر امری محال است و در نهایت بیان داشتند: «إن الله عزوجل لا یرى بالعین»؛ این عبارت در حقیقت بیانی دقیق از تنزیه الهی است، که هرگونه تصور جسمانی را از ذات باری تعالی نفی می کند.

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث اقدام دیگر امام رضا(ع) را تبیین معارف امامت دانست و گفت: در کنار تبیین ظریف توحید، امام رضا(ع) در حوزه امامت نیز رسالتی خطیر بر دوش داشتند. آغاز دوران امامت ایشان، همزمان با فتنه واقعه بود؛ گروهی که در پذیرش امامت امام رضا(ع) تردید کرده و همچنان بر امامت امام کاظم(ع) پای فشردند و بر غیبت آن حضرت باور آوردند. این انحراف فکری، امام رضا(ع) را بر آن داشت تا امامت را آشکارتر بیان کنند و پرده از حقیقت این مقام الهی بردارند.

وی بیان کرد: روایات متعددی درباره امامت از حضرت امام رضا(ع) به یادگار مانده است. جلساتی که در مسجد دارالمعاویه شهر مدینه برگزار می شد و شب های روشننگری ای که امام، در فضای مسجد جامع مرو، معارف امامت را بر مشتاقان عرضه می کردند.

غلامعلی ضمن بیان مثالی گفت: عبدالعزیز بن مسلم روایت می کند: «در روزهای جمعه، ما در مسجد جامع مرو گردیم می آمدیم و امام رضا(ع) درباره جایگاه امامت سخن می گفتند.» شمار روایات مربوط به امامت از امام رضا(ع) به ۴۹۲ روایت می رسد. یعنی نزدیک به ۵۰۰ روایت که در کتاب «مسند امام رضا»، به گردآوری مرحوم عزیراللهی، در حدود ۳۵۵ صفحه تدوین شده است.

وی در پایان با تأکید بر بیان محاسن کلام اهل بیت(ع) اظهار کرد: این میراث جاودانه، سند روشنی است بر جایگاه علمی امام رضا(ع)، که در طول تاریخ، راه هدایت حقیقت را هموار کرده است. ما خداوند را سپاس می گوئیم که پیرو آن امام همام هستیم؛ همان که خود فرمود: «اگر محاسن کلام ما را برای مردمان بیان کنید، هر آینه خواهید دید که آنان از ما پیروی خواهند کرد.»

گفت وگو از هانیه محمدنژاد